

**TÜRK VE AMERİKAN ATASÖZLERİNDEKİ HALK TAKVİMİ UNSURLARI
VE COĞRAFI GERÇEKLİĞİ****Kamile GÜLÜM¹****Timur KOCAOĞLU²****Özet**

Tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumlar doğa hakkındaki uzun yıllara dayanan tecrübe ve gözlemlerine dayalı olarak günlük hayatlarını düzenledikleri, yazılı olmayan ancak herkes tarafından sıkıca takip edilen bir iş ve yaşam takvimi oluşturmuşlardır. Bu takvim genelde "Halk Takvimi" Bu takvimi biz atasözlerinde ve deyimlerde buluruz. Bu çalışmada, birbirinden çok uzakta iki ayrı kıtada yaşayan Türk ve Amerikan toplumlarının doğa üzerine söyledikleri atasözleri incelenerek bunların halk takvimi oluşturan unsurları ile birlikte coğrafi faktörlerde incelenmiştir. Çalışmanın deseni literatür taraması ve yüz yüze görüşmeler sonucu elde edilen verilerin betimsel içerik analizine dayanmaktadır. Elde edilen veriler değerlendirildiğinde, Amerikan yerlilerine ait atasözlerinde kendilerini doğanın ayrılmaz bir parçası kabul ettikleri, yeryüzündeki tüm canlıların tek bir yüce ruhtan meydana geldiklerine inandıkları anlaşılmıştır. Bu nedenle atasözleri, doğayı koruma, doğanın ruhunu anlama üzerine yoğunlaşırken, yine de bazı yaşamsal döngüleri takip ettikleri görülmüştür. Diğer milletlere ait atasözlerinde halk takvimi unsurlarının daha belirgin olduğu, bunların Türk atasözleri ile karşılaştırıldığında büyük oranda birbirlerine benzediği, hatta bazılarının bire bir aynı olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Atasözleri, Amerikan Yerlileri Atasözleri, Amerikan Atasözleri, Halk Takvimi, Coğrafi Atasözleri.

**ELEMENTS OF FOLK CALENDAR IN TURKISH AND AMERICAN
PROVERBS AND GEOGRAPHIC REALITY OF THEM****Abstract**

Societies who are engaged in agriculture is formed a folk calendar, which is shaped for long time, after the nature of observations and experiments. They are not written but people always arrange their life according to this calendar and the people firmly comply with it. This calendar is generally known "Folk Calendar". We can find this calendar in idioms or proverbs. In this study, it is researched events of folk calendar in Turkish and American proverbs which is said on nature that these two countries are far away from each other and they are in two different continental. In this research is continued by the content of descriptive analyze. Data was obtained by literature search and face to face meeting. When the reviewed of data, it is seen that is not exactly folk calendar events in the proverbs of the Native American people but they are accepted the part of the nature by their selves and they believe all living or listless things are created the same grand spirit. So it is understood their proverbs are intensified on protected and understood of the nature. However, they have followed some vital cycles. But it is significant folk calendar events in proverbs belongs to other society who are lived in America. When they are compared Turkish proverbs they are resembled each other and sometimes, it is seen, they are exactly cookie-cutter.

1 Prof. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
e-posta :kgulum@balikesir.edu.tr

2 Prof. Dr. Michigan State Üniversitesi, Avrupa, Rusya ve Avrasya Araştırmaları Merkezi, e-posta:timur@msu.edu

Key words: Turkish Proverbs, Native American Proverbs, American Proverbs, Folk Calendar, Geographic Proverbs

GİRİŞ

Takvim, insanların yeryüzündeki işlerini ve çalışma hayatını düzenlemek amacıyla zamanı yıllara, aylara ve günlere ayırmasıyla ortaya çıkmış bir çizelge olarak tanımlanabilir. Uluslar arası alanda yapılan ticaret ve diğer ilişkilerde bu takvim oldukça önemlidir. Yeryüzünde tarih boyunca pek çok takvim kullanılmıştır. Türkler, 12 Hayvanlı Türk takvimi, Hicri takvim, Celali takvimi ve Miladi takvim kullanmışlardır. Ancak resmi olarak kullanılan bu takvimlerden başka bir de Halk Takvimi, Kocakarı takvimi, Atalar takvimi gibi değişik adlarla anılan halkın kendi oluşturduğu bir takvim bulunmaktadır (Erginer,1987). Halk takvimini uzun süreli deneyimlere dayalı olup dinsel, tarihsel, törensel, eğitsel, hukuksal, tarımsal, ekonomik bağın anımsama ve anımsatma görevini üstlenmiş olan zaman-hayat ikilisinin sistemli bir dizgesidir şeklinde tanımlamaktadır. Halk takviminin oluşumu, herhangi bir yöre insanının temelde kültürel miras olarak edindiği doğal olgularla, toplumsal kurumlar ve olgular arasındaki uzun süreli deneyimlere dayalı, dinsel, tarihsel, törensel, eğitsel, inançsal, hukuksal, tarımsal, siyasal ve ekonomik bağlar arasında ilişkilerin kurulduğu, yılın bütününe klimatolojik dönemler halinde sınıflandırılıp sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkiler ile birleştirilmesinin sonucudur (Özdemir ve Bozkurt, 2006). Bu takvimin oluşması uzun deneyimlere dayanmakla birlikte yazılı değildir. Nesilden nesile aktararak öğrenilir. Özellikle tarım toplumlarında bu takvim belirli gün ve zamanlarda yapılan işler ve kutlamalar, toplumları bir arada tutma, yaşatma ve geleceğe ait planlar kurmada oldukça önemlidir (Güner ve Simşek, 1998). Halk takvimini oluşturan 5 temel faktör bulunur.

Coğrafi faktörler: Hava ve iklim olayları, mevsimler, nehirler, dağlar, bitkiler, hayvanlar vb. faktörlerdir. Taşkın zamanları, suların çekildiği dönemler, kar yağışları, hangi mevsimlerde, hangi hayvanların avlanabileceğine ya da yenilebileceği, hangi tür yenilebilen bitkilerin ne zaman elde edileceği ilişkin konular halk takviminde yer alır.

Gökyüzü olayları; Ay ve ayın hareketleri, görünen şekilleri, yıldızlar, yıldız kümeleri, kuyruklu yıldızlar halk takviminin oluşumunda yer almaktadır. Bazı toplumlarda bu tür gökyüzü olaylarına özgü dini veya geleneksel ritüeller yapılır.

Dini Olaylar: Dini açıdan kutsal kabul edilen aylar, hac dönemleri, kandiller ve hayırla ilgili olaylar halk takvimi oluşturan diğer faktörlerdir.

Ekonomik olaylar: Temelde, halk takvimlerinin oluşumunda rol oynayan en önemli faktörün ekonomik uğraşlar olduğu görülmektedir. En iyi ürünü almak, en verimli hayvanı yetiştirmek, ekonomik zararı en aza indirmek üzere sıkı sıkıya doğayı takip etme esasına dayanır. Hatta bununla ilgili özel zamanlar vardır. Orak zamanı, Kiraz zamanı, Bağbozumu zamanı gibi.

Toplumsal olaylar: Çok yaygın olmasa da toplumsal olaylar da yine hemen hemen her halk takviminde yer alır. Büyük göçler, inkılaplar, savaşlar gibi.

Geleneksel Türk halk takviminde yıl "Kasım" ve "Hızır" günleri" olarak kış ve yaz olarak ikiye bölünür. "Kasım günleri, miladi takvime göre sekiz Kasım'da başlar ve yüzyetmişdokuz gün sürerek beş Mayıs'ta sona erer. Kasım günleri, dört yılda bir Şubat yirmidokuz çektiği zaman yüzseksen gündür. Kış devresi Kırk beşer günlük Kasım, Zemheri, Hamsin adlı üç ana bölüme ayrılır. Tamamı yüzseksen gün olarak kabul edilen kış devresinin ilk yüzotuzbeş günü yani Kasım-Zemheri-Hamsin aylarına "sayılı" ya da "hesaplı" adları verilmektedir. Bu devre kışın en şiddetli olduğu süredir ve insanlar tarafından uygun tedbirler almak üzere hesaplanır. Kışı tamamlayan kırbeş günlük bir devre daha vardır ki, bu da yirmibir Mart'ta başlayıp, altı Mayıs'a kadar geçen süredir. Anadolu'da bu süreye "dokuzun dokuzu", "april beşi", "leylek kışı", "oğlak kışı" gibi isimler verilir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan kesim için bu takvim yaşamsal önem taşır. Hayvan ve bitkileri sert soğuklardan korumak için "sayılı"yı bilmek zorunludur. Kasım günlerinin yüzüncü günü yani miladi takvimde onbeş Şubat geldiğinde artık kış hükmünü kaybetmeye başlar (http://:Öcal, 2018). Hızır günleri ise altı Mayıs'ta başlar ve yedi Kasım'a kadar yüzseksen altı gün sürer. Altı Mayıs'ta Hıdırellez kutlanmasının nedeni de bu takvimdir ve yeni yılın ilk günü olarak kutlanır.

Yapılan araştırmalarda tarımla uğraşan toplumlarda halk takvimi unsurlarını kullandıkları atasözlerinden anlarız. "Kork aprilin beşinden öküzü ayırır eşinden" atasözü bizi sayılı olarak bilinen sert kış günleri için uyarırken; "kasım yüz, koyun düz" atasözü ise artık soğuk kış günlerinin sona erdiğini haber vermektedir.

Bu çalışma Türk ve Amerikan atasözlerindeki halk takvimi unsurlarından: coğrafi olaylar gökyüzü olayları, doğa olayları ve bunların günlük hayata yansımaları içeren ata sözlerini karşılaştırmalı olarak ele almakta ve bunların ardındaki coğrafi gerçekliğini açıklamayı hedeflemektedir. Bu güne kadar gerek atasözleri gerekse halk takvimi ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların pek çoğu halk bilimi veya edebiyat alanında çalışan kişilere ait çalışmalardır. Bu çalışma disiplinler arası bir çalışma olması nedeniyle önemli bulunmakta ve gelecekte bu tarz çalışmalara örnek oluşturacağı düşünülmektedir. Çalışmada atasözlerindeki halk takvimi unsurlarına bir coğrafyacı gözüyle bakılmış ve olayların coğrafi gerçekliği de ele alınmıştır. Bu nedenle çalışma ilk örneklerden biridir. Alan yazın incelendiğinde halk takvimi ve atasözlerindeki coğrafi unsurlar konusunda yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: (Akpınar ve Başbüyük, 2010; Bates ve Creole, 1896; Bulut, Yürüdür ve Kazancı, 2013; Çetinkaya, 2017; Deniz, Diker, Karakuş, Keçe, 2012; Easton, 2012; Elke, 1998; Gülüm, 2009; Humphbeys, 1960; Kállay, 2007; Lau, Tokofsky, Winick, Mieder, (2004); Nippold ve Haq, 1996; Reitman, 2000; Rong, 2013; Sundstedt, 2012; Wolfgang, 1992; Yaşar ve Yaşar, 2010; Zona, 1996).

ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEM

Halk takvimlerinin belirlenmesinde çoğunlukla Coğrafi faktörler olarak adlandırılan yaşanan bölgenin iklim ve yüzey özellikleri etkilidir. Özellikle tarıma bağlı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve üretim sürecinde dikkat edilmesi gereken hususların belirlenmesinde halk bu takvimi kullanır.

Çalışmanın amacı;

Coğrafi, olay ve olguları içeren Türk ve Amerikan atasözlerinin karşılaştırılmalı analizini yapmak, atasözlerinin anlattığı olayların halk takvimi oluşturmadaki rolünü belirlemek ve coğrafi gerçekliğini açıklamaktır. Bu amaçla şu alt sorulara cevap aranmıştır,

- 1-Doğa üzerine söylenen Türk ve Amerikan atasözleri ile halk takvimi oluşturulmakta mıdır?
- 2- Hangi coğrafi olgu ve olaylar Türk ve Amerikan atasözlerinde ortak veya benzerdir?
- 3- Hangi coğrafi olgu ve olaylar halk takvimi oluşturmaktadır?
- 4-Hangi halk takvimi unsurları Türk ve Amerikan atasözlerinde ortak veya benzerdir?
- 5-Amerikan yerlilerine ait atasözlerinde mi, yoksa Amerika'daki diğer milletlere ait atasözlerinde mi halk takvimi belirgindir?
- 6-Atasözlerindeki Coğrafi gerçekler nelerdir?

Çalışmanın yöntemi;

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizine dayanmaktadır. Nitel araştırmalar insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi anlamaya dönük bilgi üretme süreçlerinden biridir (Strauss ve Corbin, 1990). İçerik analizinden amaç ise görünürde açık olmayan bir şey hakkında olanaklı ve görünür anlamlar çıkarmaktır. Bu anlamda bu çalışma 3 aşamalı olarak yürütülmüştür.

- 1- Literatür taraması; Teorik bilgilerin derlenmesi amacıyla hem Türkiye’de hem de Amerika’da bölgesel ve ulusal kütüphaneler ile üniversite kütüphaneleri taranmıştır.
- 2- Saha çalışması: Coğrafi çevreyi tanıma olay ve olguları anlama, farklılıkları ve benzerlikleri okuyabilme amacıyla saha gezileri yapılmış, Amerika’da yaşayan Amerikan vatandaşı olan kişiler ile kökeni Native Amerikan (Amerika yerlileri) olan kişilerin torunlarıyla tanışılmış ve görüşmeler yapılmıştır.
- 3- Değerlendirme: Literatür taraması ve saha çalışmaları sonrası elde edilen verilerin değerlendirilmesi, Atasözlerinin gruplara ayrılmış, karşılaştırılması yapılmış, içeriklerine göre gruplanarak coğrafi gerçekliği açıklanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Literatür taraması ve saha araştırmaları sonucu aşağıdaki verilere ulaşılmış ve coğrafi gerçekliği yorumlanmıştır. Ancak yer sıkıntısı nedeniyle sadece seçilen örneklerle yetinilmiştir.

Çalışmada Atasözleri derlenirken, Native Amerikan olarak adlandırılan Amerikan yerlilerine ait atasözleri ile Amerika’nın keşfinden sonra ataları buraya gelen ve Amerikan halkı olan milletlere ait atasözleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Amerikan yerlilerinin kendilerini tamamen doğanın bir parçası olarak kabul etmeleri sonucu doğa üzerine söyledikleri atasözleri sadece onu

korumak ve onun yüceliğini övmek üzerine kurulmuştur. Bu nedenle ne Türk ne de Amerikan atasözleriyle karşılaştırmaya pek imkan vermemektedir. Ancak yine de Native Amerikan atasözleri dikkatle incelendiğinde belli periyodik olayları takip ettikleri ve bu olaylar için ritüeller düzenledikleri anlaşılmaktadır. Bu durumda atasözleri kendi içinde 3 gruba ayrılmış 4. Grubu ise Amerikan yerlilerine ait atasözleri oluşturmuştur. Bunlar:

- 1-Hava Olayları ve İklimle İlgili Atasözleri
- 2- Tarımsal faaliyetlerle İlgili Atasözleri
- 3- Doğanın Düzeni ve Yapısı ile İlgili Atasözleri
- 4-Amerikan Yerlilerine Ait Atasözleri

HAVA OLAYLARI VE İKLİMLE İLGİLİ ATASÖZLERİ

When the wind's in the south, The rain's in its mouth: Bu atasözü bizde *“Lodosun gözü yaşlı olur”* şeklinde ifade edilir. Ancak buradaki fark rüzgarın esiş yönündendir.

Lodos Türkiye’de güneybatıdan esen rüzgârın adıdır. Denizler üzerinde suyun buharlaşmasına bağlı olarak daima nemli hava kütleleri yer alır. Deniz üzerinde oluşan bu bol nem yüklü hava kütleleri rüzgârın etkisiyle karalar üzerine geldiğinde alttan soğur ve havadaki nem yoğunlaşarak karalar üzerinde yağışa dönüşür. Bu nedenle Türkiye’de kış aylarında batı, güney ve güneybatıdan esen rüzgârlar denizler üzerinden geldiğinden nemli ve sıcak hava kütlelerini taşır ve kıyı bölgelerine daima bol yağış getirirken sıcaklıklarında mevsim normallerinin üzerine çıkmasına neden olarak kar erimelerine neden olur.

Cold winter weather arrives from the east : *Lodos eser yaz olur, poyraz eser kış olur. / Kibleden geldi kışımız, Allaha kaldı işimiz / Lodos cehennemden, poyraz cennetten gelirmiş.*

Bu atasözünde dikkati çeken en önemli unsur rüzgârların geliş yönündeki farklılıklardır. Amerikan Atasözlerinde soğuk havaların doğudan geldiğini anlıyoruz. Bu durum ülkenin coğrafi konumu ile ilgilidir. Çünkü rüzgârların en önemli özelliği geldikleri yerin iklimini gittikleri yere götürmesidir. Türkiye’nin coğrafi konumu gereği kuzeyden esen rüzgârlar sıcaklığı düşürürken güneyden esen rüzgârlar sıcaklığı arttırmaktadır. Özellikle güney doğudan esen Lodos rüzgârı hem sıcaklığı arttırmakta, hem de deniz kıyılarında yağışa neden olmaktadır. Bunu da sık sık atasözlerinde görmekteyiz.

Clear moon, frost soon. Bu atasözü bizde *“Ayazda ay aydını yere düşer / Ay ayakta çoban yataktadır”* şeklinde kullanılır.

Gökyüzünün açık olması havada nem olmadığı anlamına gelmektedir. Yeryüzünün ısınması güneşte yeryüzüne gelen ışınlarla olmaktadır. Yeryüzünün başka ısı ve ışık kaynağı yoktur. Gündüz ısınan yeryüzü gece tekrar atmosfere dönerek yeryüzü soğumaktadır. Bu durum arz radyasyonu olarak ifade edilir. Arz radyasyonu bulutluluğun az olduğu gecelerde

şiddetlidir. ve böyle gecelerde yıldızlar ve ay açık ve daha parlak görülürken, gecelerde daha hızlı ve daha fazla soğumakta dolayısıyla hava buz kesti deyimini bu duruma tam uymaktadır.

Every cloud is not a sign of a storm: Bu atasözünün bizdeki karşılığı *“Her buluttan yağmur olmaz”* şeklinde ifade edilir.

Bulutlar kendi aralarında yükseklik ve tabaka durumlarına Sirtüs, Stratus ve Kümülüs bulutları olarak üçe ayrılır. Sirtüs bulutları yüksek bulutlar olup tel teldir. Bu bulutlarda nem çok düşüktür ve yağış getirmezler. Stratus bulutları orta yüksekliktedir ve tabakalar şeklindedir. Bunlar da genel olarak yağış getirmezler. Ancak kümülüus bulutları pamuk yığınları şeklinde olup yeryüzüne yakın bulutlardır. Yoğun nem içerir ve yağış getiren bulutlardır. Yağışlara çoğu kez gök gürültüsü ve fırtına eşlik eder.

Morning rain is like an old woman’s dance it doesn’t last long: *“Yaz gününün yağışı iki sevgilinin dövüşüne benzer”*

Yağışların meydana gelmesi için önce havanın ısınması ve buharlaşmanın olması ve sonra tekrar soğuması gerekir. Bu durum yaz aylarında genelde etrafı yüksek dağlarla çevrili çukur alanlarda ve deniz kıyılarında görülür. Isınan havanın yükselmesi, genişlemesi ve soğuması sırasında yağışlar meydana gelmekte ancak hava yeterince nem yüklü olmadığından kısa süreli yağışlar meydana gelmektedir.

When the wind is out of the east is neither good for man nor beast : *“Her zaman gemicinin istediği rüzgâr esmez”. “Rüzgâr arkadan eserse yol al, karşıdan eserse yol ver”.*

Yeryüzüne hâkim olmaya çalışan insanoğlu bilim ve teknolojidaki gelişmelere bağlı olarak doğayı büyük oranda kontrol altına almayı başarmıştır. Ancak yine de doğal koşullar insanoğlu üzerinde etkili olmakta bir çok durumda insanoğlu doğaya boyun eğmek durumunda kalmaktadır. Bunların başında fırtınalar, kasırgalar ve rüzgârlar gelmektedir. İnsanlar kontrol altına alamadıkları doğa olaylarından en doğru şekilde faydalanma yolunu seçmiştir. Bu durum günümüzde de önemini korumaktadır. Özellikle uygun rüzgâr yönü ve hızı gemicilerin işini kolaylaştıran en önemli faktördür.

TARIMSAL FAALİYETLERLE İLGİLİ ATASÖZLERİ

Frost year, Fruit year: Bizde bu atasözü *“Kar yılı var yılı”, “Yılın karı meyve büyütür”* atasözleriyle aynı anlama gelmektedir.

Kış aylarının kar yağışlı olması tarımda son derece önemlidir. Çünkü kar, bitkilerin üzerinde ince bir hava tabakası bırakarak, toprak ve bitkileri donmaktan korur. İlkbaharda sıcaklığın artmasıyla eriyen kar yeraltına yavaş yavaş sızar ve yeraltı suları zenginleşir ve böylelikle yer altı su seviyesi yükselir. Bu nedenle kar yağışı, tarımda verimi arttıran en önemli faktörlerden biridir. Özellikle buğday kışı kar altında geçirdiğinde verimi iki katına kadar çıkabilmektedir.

A cold April and wet may fill the barn with grain and hay: Nisan ayının serin, Mayıs ayının yağışlı olmasının tarımdaki önemini anlatır. Bizde buna benzer atasözleri *“Mart yağar, Nisan övünür; Nisan yağar, insan övünür”, “Hidrellez yağışı, altına bedel”* olarak ifade edilir.

Bu atasözü bitkilerin gelişim dönemlerindeki su ve sıcaklık ihtiyacı ile ilgilidir. Amerikan atasözlerinde nisan ayının soğuk mayıs ayının yağışlı geçmesinin ürün miktarını arttıracakını ifade etmektedir. Oysa Türk atasözünde bu durum mart, nisan ve mayıs aylarına denk gelmektedir. Bu durum iki ülke arasındaki karasallık ve coğrafi konum farkı ile ilgilidir. Örneğin Türkiye’de buğday bitkisi en hızlı büyümenin olduğu ve sapa kalkma döneminde su ihtiyacı gittikçe artar, başaklanma döneminde ise maksimuma ulaşır. Bu yüksek su talebi tane doldurma döneminde de devam eder. Bu nedenle Mart ayının ortalarından Mayıs ortalarına kadar olan dönemdeki su noksanlığı büyük oranda verim azalmalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle marttan mayısa kadar olan yağış son derece önemlidir. Bu durum Amerika için bir ay gecikmeli olarak ifade edilmiştir.

A late spring never deceives: Bahar aylarının havasının aldatıcı olabileceğini anlatan atasözüdür. Bizde bu **“Geç gelen bahar aldatmaz”**. Şeklinde ifade edilmektedir.

Kuzey yarım kürede İlkbahar ayları Mart, Nisan ve Mayıs aylarıdır. Kuzey yarım küre 21 Marttan itibaren güneş ışınlarını daha büyük açılarla almaya başlar ve artık havalar yavaş yavaş ısınır. Özellikle nisan ayından itibaren ağaçlar yapraklanmaya ve çiçeklenmeye başlar. Ancak bahar döneminde özellikle mart sonunda ve nisan aylarında havalar oldukça kararsızdır. Çünkü bu dönem yaz ile kış arasında geçiş dönemidir. Gündüz ısınan hava gece ani soğumalara maruz kalabilmekte, bu durum da sık sık don ve kırağı olayları görülmektedir. Ancak bazı yıllarda Mart ayından itibaren hava sıcaklıklarının mevsim normallerinin üstünde olmasıyla adeta yalancı yaz yaşanır ve ağaçlar mevsiminden önce çiçek açar. İşte bu durumda havanın aniden soğuması, don ve kırağı gibi hava olaylarının sık sık görülmesi sonucu çiçeklerin zarar görmesine ve meyvenin o yıl kıt olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle erken bahar çiftçiler tarafından istenmeyen bir durumdur.

The bigger the summer vacation, the harder the fall. Bu atasözünün karşılığı bizde pek çoktur. *Yazın gölge kovan kışın karnın ovar. Ağustosta beyni kaynayanın zemheride kazanı kaynar / Ağustosta gölge kovan, zemheride karnın ovar / Ağustosta yatani zemheride büğelek tutar / Yazda terlemeyen, kışta donar / Yazın ağzını havaya açan, kışın göğe bakar / Yazın dikenini kışın bademidir / Yazın eli yaş olanın, kışın ağzı yaş olur / Yazın gölge hoş, kışın çuval boş / Yazın işle, kışın ye / Yazın tırmıklayan, kışın türkü söyler / Yazın yanmayan kışın ısınmaz / Gölgeyi hoş gören, tekneyi boş görür.*

Yaşamda emek, ürün ve yemek arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu durum tarımla uğraşan insanlar için çok daha önemlidir. Özellikle yaz onların işinin en yoğun olduğu dönemlerdir. Yazları havanın sıcak olması nedeniyle meyve ve sebzelerin olgunlaşması tatlanması açısından en verimli aylardır. Yaz ayları tahılların silolara ve ambarlara konulduğu, hayvanlar için kışlık otların, insanlar için kışlık hazırlıkların yapıldığı dönemdir. Bu nedenle sonbahar başlamadan önce uzun kış ayları için kışlık kurutmalık sebze ve meyvelerin, salçaların, reçellerin yapılması, hayvanlar için otların hazırlanması, buğdayların ambarlara ve silolara konması gerekmektedir ki uzun kış aylarında rahat edebilsinler.

Man who wants a good harvest, will not sow bad seed : Bu atasözü nün karşılığı bizde **“ Ek tohumun hasını, çekme yiyecek yasını”** şeklindedir.

Tarımda birim alandan elde edilen verimi arttırmak ve iyi bir gelir elde etmek için sulama, kaliteli tohum kullanma, makineli tarım yapma, ürün zararlılarıyla mücadele etme, toprağı bilinçli kullanma gibi faaliyetler önemlidir. Kaliteli tohumların verim değeri yüksektir. Birim alandan alınan ürün daha fazladır. Örneğin, kaliteli tohum kullanıldığında tarımdan elde edilen verim % 25 oranında artmaktadır. Kaliteli tohum kullanan çiftçi hem ekonomik kazancını arttırmakta hem de emeğinin karşılığını almaktadır.

After rainy winter, follows a fruitfull harvest . ‘Yağmurlu kış meyveli hasat izler’’

Yağışlı kış mevsimi demek toprağın suya doyması ve yeraltı su dengesinin sağlanması anlamına gelmektedir. Özellikle yarı kurak iklimin görüldüğü sahalarda yağışlı geçen kış ayları topraktaki taban suyu seviyesini yükselterek toprağın suya doymasını sağlarken uzun geçen yaz ayları için suyu depolayarak ve toprak nemini koruyarak ürünün istediği nemi sağlayarak verimin artmasına neden olur.

Calm weather in June sets the corn in tune: Bu atasözü bizde ‘‘Ağustostan sonra ekilen darıdan hayır gelmez’’ şeklinde kullanılır.

Her ürünün besin, sıcaklık, güneş ve su ihtiyacı birbirinden farklıdır. Bu nedenle ekim ve dikim dönemleride farklıdır. Mısır bitkisi bol su ve sıcaklık ister bu nedenle bahar yağışları mısırın iyi gelişmesi için idealdir. Hem sıcaklık hem yağış koşullarının optimum olduğu ilkbahar aylarında ekiminin yapılması gerekir.

Frost in November to hold a duck, the rest of the winter is slush and muck . Bu atasözü’’Yaz günü: kırk gün yağmur, bir gün çamur; kış günü: bir gün yağmur, kırk gün çamur’’ şeklinde kullanılır

Mevsimler, dünyanın güneş etrafında dönmesine bağlı olarak yılın belli dönemlerinde kendilerine has karakteristik özellikler gösteren yılın bölümlerine verilen isimdir. Çok genel olarak kış ayları soğuk ve yaz ayları ise sıcaktır.Mevsimlerin durumu doğrudan tarımsal faaliyetleri ve ekilen ürünün türü üzerinde etkilidir. Ancak kış aylarında ürünün hasat edilmesi, tarlaların sürülmesi, gibi faaliyetlerin yapılabilmesi için yağışın olmaması gerekir ki tarımsal faaliyetler rahatlıkla yapılabilsin. Yaz aylarında ise sıcaklık koşullarına bağlı olarak bitkilerin sulama ihtiyacı artmaktadır. Bu nedenle kışın zaman zaman kurak, yazın da zaman zaman yağış istenen bir durumdur.

DOĞANIN DÜZENİ VE YAPISI İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ

A rolling stones, gather no moss: Bu atasözü bizde ‘‘Yuvarlanan taş yosun tutmaz’’ şeklinde kullanılıyor olup bire bir aynıdır.

Akarsular ve denizler hareket halinde olan sulardır. Bu suların hareketi sırasında kıyılardan ve zeminden kopardıkları kaya parçalarını kendi bünyelerine katarak taş parçalarını suyun akışıyla beraber sürükleyip taşırlar. Bu hareket her zaman yuvarlanma şeklinde gerçekleşir. Zeminden ilk koparıldıkları zamanda köşeli ve sivri olan kaya parçaları sürüklenme sırasında hem zemine hem de birbirine çarparak zaman içinde aşınır, yassılaştır, yuvarlaklaşır ve cilalanır. Böylece de taşların üzerinde herhangi bir maddenin ya da yosunun tutunması da

imkânsız hale gelir. Bu sürüklenme taşınma ve sürtünme ne kadar uzun mesafede ve sürelerde olursa yuvarlaklaşma ve cilalanma o kadar fazla olur. Bunun bir benzeri ‘**A rolling stones pick up a high polish**’. ‘*Yuvarlanan taş parlar*’ şeklinde kullanılmaktadır.

Lightning never strikes in the same place twice . Bizdeki karşılığı ‘*Yıldırım aynı yere iki kere düşmez*’ dir

Yıldırım negatif yüklü bulutlar ile pozitif yüklü yer arasında oluşan yüksek bir elektrik atlamasıdır. Bu elektrik atlaması genelde yerden buluta doğru olur. Bazı durumlarda ise buluttan yere doğru da olabilir. Genellikle bulutların yere bakan kısmı eksi yüküyle yüklü olur. Buluttan düşen damlalar, düşüş esnasında pozitif yüküyle yüklenmeye başlarlar, bu damlalar yere düşerek yeryüzündeki pozitif gerilimi artırır, gerilim en yüksek, zirve boyutlara geldiğinde, negatif yüklü bulut ile pozitif yüklü yeryüzü arasında elektrik boşalması oluşur.

The wind blows easily through a leafless tree : Bu atasözü bizde iki şekilde kullanılır. ‘*Yel esmeden dal kılmıdamaz*’, ‘*Yel değmedik dal olmaz*’.

Bitkiler kökleriyle toprağa bağlı olduklarından hareket etmeleri söz konusu değildir. Ancak onlar rüzgâra göre salınım yaparlar. Yeryüzünde basınç farkına bağlı olarak çeşitli şiddetlerde rüzgârlar oluşmaktadır. Rüzgârın şiddetine bağlı olarak yeryüzünde yaptığı etki de artar. Hafif rüzgârlar ağaçların yapraklarında hafif salınımlara sebep olurken çok şiddetli rüzgârlar olarak bilinen kasırgalar, tornadolar, tayfunlar ağaçları kökünden söküp atabilmekte, binaların çatılarını uçurmakta, arabaları ve insanları yüzlerce km sürükleyebilmekte can ve mal kaybına sebep olabilmektedir.

From little acorns mighty oaks do grow: ‘*Ağaç küçük tohumdan olur*’.

Her canlı doğar, büyür, gelişir ve ölür. Bitkilerde canlı varlıklar olduklarından başlangıçta yaşamın başladığı evre onlar için tohum olarak başlar, çimlenir toprak yüzeyine çıkar, boy atar gelişir, erişkin fidan olur ve zamanla yaşlanır ve ölürlür.

You can’t eat the fruit, when the tree is in blossom : Bu atasözü de birkaç değişik şekilde ifade edilir. ‘*Ağaç çiçeklenmeden meyve vermez*’. ‘*Ağaçta kırk koz görmedikçe taş atma*’, ‘*Elmayı görmeden taş atma*’

Yeryüzündeki yaşam döngüsünde her bir varlığın gelişim dönemi ve süresi vardır. Bu süreçte hiçbir dönem bir diğerini atlamaz veya önüne geçemez. Örneğin, bitkiler önce tohum olarak toprağa ekilir. Toprakta çimlenerek filizlenir, gelişir ve büyürler. Belli bir olgunluğa ulaştığında ise önce yaprak, ardından çiçek çıkarırlar. Bunu meyve dönemi izler. Bu süreçlerde normal şartlarda herhangi bir atlama, şaşırma ve değişiklik meydana gelmez. Ancak ağaç yaşam sürecinin sonuna kurumaya başlar ve tamamen kurduğunda yaşamı da sona erdiğinden meyve verme süreci durur.

From the tree of silence hangs the fruit of tranquility: ‘*Meyveli ağacın başı eğik olur*’.

Bitkiler kök, gövde, çiçek ve yapraklar olarak bölümlere ayrılır. Gövdenin bölümünü oluşturan dallar, ağacın çiçek ve yaprakları taşıyan bölümüdür. Dallar ana gövdeye göre daha incedir. Burada yer alan çiçekler meyveye dönüştükçe dalların taşımak zorunda olduğu yük de artar. Meyve ne kadar çok olursa dalların taşımak zorunda olduğu yükte o kadar ağırlaşır, yükün ağırlığı ile dallar ve aşağıya doğru eğilir. Doğanın düzeni ile ilgili diğer benzer atasözleri şunlardır.

The longest day will come to the end: Bu atasözünün bizde bir kaç karşılığı bulunmaktadır. *"Her gecenin bir gündüzü var"*, *"Her günün bir gecesi vardır"*. *"Geçmedik gün, bitmedik dert yoktur"* şeklinde ifade edilir.

Dünyanın bilinen iki hareketi vardır, bunlardan birisi kendi eksenini etrafında ki bu dönüşü, diğeri ise güneşe ait yörünge düzleminde yaptığı dönüş hareketidir. Kendi eksenini etrafındaki dönüşünü 24 saatte tamamlanır ve buna bir gün denir. Diğeri ise 365 gün 6 saatte tamamlar buna da bir yıl denir. Bu durum hiç durmaksızın devam eder. Kendi eksenini etrafında dönüşü sırasında güneşe dönen yüzü aydınlanırken gündüzü, diğeri ise karanlıkta kaldığı için geceyi oluşturur. Ancak dünya devamlı hareket halinde olduğundan gündüzü gece, geceyi gündüz izler. Bu nedenle her gündüz geceye her gece gündüze döner. Bu atasözünün bir benzeri, *"A lost day never found"*. *"Geçen gün geri gelmez"* dir.

Rain does not fall on one roof alone: Bu atasözü bizde biraz değişiklikle *"Güneş herkese aynı parlar"* şeklinde kullanılır

Yeryüzünün tek ısı ve ışık kaynağı Güneştir. Atmosfer sayesinde yeryüzünde doğrudan güneşi görmeyen yerler bile aydınlıktır. Ancak, toprak, karasallık, nem ve maddenin özelliğine göre her varlık güneşten farklı şekilde faydalanır ve varlığını sürdürür.

Follow the river and you'll get to the sea: *"Nehiri izleyen denizi bulur"*.

Yeryüzü dağlar ovalar ve platolar olarak üç ana yer şekline ayrılır. Denizler yeryüzünün genel kaide seviyesidir. Bu nedenle yeryüzünün yapısı gereği bütün sular denizlere ya da okyanuslara ulaşmaya çalışır.

Every road has hill to be climbed: *"Dağ ne kadar yüksek olsa yol üstünden aşar"*.

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesi ve tarımla uğraşmaya başlamasıyla birlikte doğayı kontrol altına alma çabaları da başlamıştır. Ancak sanayi devrimine kadar hala doğanın kontrolünde olan insanoğlu sanayi devrimiyle birlikte bilim ve teknolojiye paralel olarak onu 21. yüzyılda da büyük oranda kontrol altına almayı başarmıştır. Günümüzde artık bilim, teknoloji ve iletişimdeki gelişmeler sayesinde dünya üzerinde aşılmaz denilen dağlar aşılmış, geçilmez denilen denizler geçilmiş doğa adeta insanoğlunun ellerinde şekillenmektedir.

Muddy water won't do for mirror; *"Çamurlu su ayna olmaz"*, *"Ancak durgun sular yıldızları yansıtır"*

Aynalar, bir yüzü saydam olmayan maddelerle kaplı ve görüntü elde etmek için kullanılan cam yüzeylerdir. Ancak durgun su yüzeyleri de ışığı yansıtması nedeniyle görüntü veren maddelerdir. Dünya yüzeyi de şeklinden dolayı dış bükey aynalara benzer. Dünya

yüzeyinin % 71'inin sularla kaplı olduğu düşünüldüğünde dünyanın yüzeyi dışarıdan bakıldığında ışığı yansıtma ve görüntü elde etmede dış bükey aynalar gibi görev görür.

Running water washes clean: "Akan su kir tutmaz"

Akarsular bir yatağa bağlı olarak akan sulardır. Genelde eğim boyunca akışını sürdürür. Bu nedenle taşıma gücü çok yüksektir. Akış sırasında önüne çıkan veya kendinin zeminden kopardığı malzemeleri de alıp sürüklemektedir. Bu sürüklenme sırasında taşıdığı, sürüklediği malzemeler de birbirlerine ve zemine çarparak sürekli törpülenmekte, cilalanmakta aynı zamanda zeminden uzaklaşmaktadır. Böylece sürekli akan sularda yosun, ot, ya da kirlilik olarak kabul edilebilecek tortulanmış malzemelere rastlanmamaktadır ve kirlenme olarak kabul edilecek herhangi bir oluşum meydana gelmemektedir.

AMERİKAN YERLİLERİNE AİT ATASÖZLERİ

Bu bölümde ilk sıralarda bizde karşılığı ve yakın anlamlı bulunan atasözleri sıralanmış ardından diğer atasözleri Türkçe karşılığıyla yazılmıştır.

Those who have one foot in the canoe, and one foot in the boat, are going to fall into river (Tuscarora) "İki tavşanı kovalayan tazi hiç birini yakalayamaz".

Let your nature be known and proclaimed (Huron) "Doğa her şeyin en iyisini yapar".

One rain does'nt makes a crop (Creole) "Bir yağmurla bahar gelmez".

Day and night cannot dwell together (Duwamish) "Günün günü var / Gün gece olduğu için vardır".

A dry spring, a rainy summer (Utah) "Kurak bahar, yağmurlu yaz"

Don't allow yesterday to spend up too much of today (Cherokee) "Bugünün işini yarına bırakma"

There is a right time and place for everything (Cherokee). "Her işin bir zamanı vardır/ Vakitsiz öten horozun başını keserler / Ağaçlar çiçeklenmeden meyve vermez"

If people spit out, they spit on their faces (unknown) "Rüzgâra tüküren kendi yüzüne tükürür / Rüzgara karşı işenmez".

Every animal knows far more than you do (Nez Perce) "Her bir hayvan senden daha çok şey bilir".

There are many paths to a meaningful sense of the natural world (Blackfoot) "Doğal dünyanın anlamının hissetmek için bir sürü yol vardır".

Life is as the flash of firefly in the night, the breath of the buffalo in winter time- (Blackfoot) "Hayat geceleyin ateş böceği ışığı, kış zamanında ise buffalonun nefesi gibidir".

Flowers are for our souls to enjoy (Sioux) "Çiçekler bizim ruhumuzu eğlendirmek içindir".

My grandfather, the first breath of wind, has accepted his last breath, and the same wind gives the soul of life to our children. (Reis Seattle) (Duwarmish) "Büyük babamıza ilk nefesi veren rüzgâr, onun son soluğunu da kabul etmiştir ve aynı rüzgar çocuklarımıza yaşam ruhunu verir".

SONUÇ

Bu çalışmada coğrafi, olay ve olguları içeren Türk ve Amerikan atasözlerinin karşılaştırılmalı analizi yapılmış ve Atasözlerinin anlattığı coğrafi olayların benzerliği veya ayrılığı tespit edilerek halk takvimi oluşturmadaki rolü belirlenmiş ve atasözlerinin coğrafi gerçekliği kısaca açıklanmıştır. Atasözleri incelenirken halk takviminin oluşmasında etkili faktörler olan; hava olayları ve iklimle ilgili Atasözleri, tarımsal faaliyetlerle ilgili Atasözleri, doğanın düzeni ve yapısı ile ilgili Atasözleri diye 3 ana başlık altında incelenmiş, 4. ana başlığı ise Native Amerikan olarak adlandırılan Amerikan yerlilerine ait atasözleri oluşturmuştur. Çünkü çalışma sırasında Amerikan yerlilerine ait atasözlerinde belirgin olarak halk takvimi unsurlarına rastlanmamış ve Atasözlerinin ne Türk Atasözleri ile ne de Amerikalı olarak tanımlanan, Ataları Amerika' nın keşfinden sonra buraya gelmiş milletlere ait Atasözleri ile karşılaştırmaya imkân vermeyecek bir yapıda ve felsefede olduğu görülmüştür. Ancak yine de kısıtlı da olsa doğayla ilgili periyodik olayları takip ettikleri görülmüştür. Özellikle av zamanlarını, bitkilerin gelişme dönemlerini, mevsimleri izledikleri anlaşılmıştır. Ancak çok az sayıda ki bazı Atasözlerinin Türk Atasözlerinde yakın anlama geldikleri bu çalışmada tespit edilmiştir. Diğer Amerikan Atasözleri ile Türk Atasözleri karşılaştırıldığında pek çok atasözünün anlam olarak bir birine çok benzediği, ancak farklı ifadelerle söylendiği, bazı Atasözlerinin ise hem anlam hem de söylem olarak bire bir aynı olduğu görülmüştür. Yine bir başka en önemli sonuç ise özellikle çalışma hayatı ve tarımsal faaliyetler ile hava ve iklim olaylarıyla ilgili Atasözlerinde halk takvimi unsurlarının net olarak ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Doğanın düzeni ile ilgili olan Atasözlerinde ise insanların doğayı çok iyi anladıkları ona uymanın ne kadar önemli olduğunun farkında oldukları bu olayların akışını yakından takip ettikleri anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Başıbüyük, A., Akpınar, E. (2010). Erzincan atasözlerinin coğrafi analizi. *turkish studies international periodical for the languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/2
- Bates, W. C. Creole. (1896). Folk-lore from jamaica. 1. proverbs. source: *The Journal of American Folklore, Vol. 9, No. 32. p. 38-42* Published by: American Folklore Society <http://www.jstor.org/stable/53299>. Accesible: 11 May 2018
- Bulut,İ.,Yürüdü, E.,Kazancı,H. (2013). Artova yöresinde (tokat) yerel iklim bilgisi ve halk takvimi. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:61., ss.21-30

- Deniz,T., Diker, E.,Çetinkaya, A.(2017). Somut olmayan kültür ögesi olarak yerel iklim bilgisi ve halk takvimi: safranbolu’da (karabük) bir saha araştırması. *Doğu Coğrafya Dergisi: Yıl:22, Sayı: 38, Ss: 205-226*
- Easton, P. B. (2012) Identifying the evaluative impulse in local culture: insights from west african proverbs. *American Journal of Evaluation* . V. 33(4) P. 515-531
- Elke, U. W.(1998). What folklore tells us about risk and risk taking: cross-cultural comparisons of american, german, and chinese proverbs. *Organizational Behavior And Human Decision Processes. Vol. 75, No. 2,P. 170–186.*
- Erginer, G. (1984). *Uşak halk takvimi, halk meteorolojisi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Gbenga, F.(2006). Yorubá proverbs, names and national consciousness, *The Journal of Pan African Studies*, vol. 1, no.4.
- Gülüm, K.(2009). Coğrafya öğretiminde kullanılabilir doğa için söylenmiş türk ve türkmen (türkmenistan) atasözleri üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* S. 1. Ss, 51–58.
- Guner, İ. & Simşek, O.(1998). İğdir’da halk takvimi ve meteorolojisi. *Türk Coğrafya Dergisi* S:33, ss:129-139
- Humphbeys,W.J.(1960). *Some useful weather proverbs*. The Franklin Enstitute, USA
- Kállay, É. (2007). Q methodology the investigation of meaning systems in different life-conditions through proverbs. *Romanian Association For Cognitive Science. Volume Xi, No. 2. P. 353-369*
- Karakuş, U.,Keçe,M.(2012). Natural environment perception in turkish proverbs and its’ importance in terms of environmental education. *Zeitschrift für die Welt der Türken. Vol. 4, No. 3.*
- Lau, K. J., Tokofsky, P., Winick, S. D., & Mieder, W. (2004). *What goes around comes around: The circulation of proverbs in contemporary life*. Logan: Utah State University Press.
- Nippold, M. A., Haq,F. S.(1996). Proverb comprehension in youth: the role of concreteness and familiarity. *Journal of Speech and Hearing Research, Volume 39, 166-176,*
- Özdemir, M. A., Bozyurt, O. (2006). “Afyonkarahisar halk takviminin. sıcaklık verileri ile karşılaştırılması”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı.15, 53-82,
- Reitman, J.(2000). *American proverbs*. New York. Hippocrene Books.
- Rong, H.(2013). Proverbs Reveal Culture Diversity. *Cross-Cultural Communication* Vol. 9, No. 2.
- Strauss, A., Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques*. New Delhi: SAGE Publications.

Sundstedt, K.(2012). Comparing the wisdom of places: nigerian yoruba proverbs and colonial american proverbs of benjamin franklin. *University of Northern Iowa, UNI ScholarWorks Open Educational Resources*.

Yaşar,O.,Yaşar,F.Ö.(2010). Orta karadeniz bölümü illeri atasözleri ve deyimlerinde coğrafik unsurlara ilişkin karşılaştırmalı bir yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. The Journal of International Social Research* V, 3/ 11

Wolfgang, M.(1992). *A dictionary of american proverbs*. (Editors: Stewart, A., Kingsbury And Kelsie B, Harder). New York. Oxford University Press.

Zona, A.Guy. (1994).*The soul would have no rainbow if the eyes had no tears and other native american proverbs*. New York. A Touchstone Book Published.

Zona, A.Guy. (1996). *Eyes that see don't grow old. the proverbs of mexico, central and south america*. New York. A Touchstone Book Published.

https://www.takvim.com.tr/haberleri/gazi_universitesi_ogretim_uyesi_prof_dr_m_ocal_oguz
(Erişim: 12.08.2018)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bc915f8c336f0.28759418